

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**TÜRK EDEBİYATINDA “ESMÂ-YI NEBİ” VE CELÂLZÂDE MUSTAFA’NIN TERCÜME-İ
ME’ÂRİCÜ’N-NÜBÜVVE’Sİ**

**ASMA AN-NABIYY IN TURKISH LITERATURE AND “TERCÜME-I MEARİCU’N-UBUVVE OF
CELALZADE MUSTAFA”**

Harun ARSLAN*

Öz

Türk edebiyatında Hz. Peygamber ile doğrudan ilgili edebî türler arasında esmâ-yı nebîler günümüze kadar yeterince çalışılmamıştır. Bunda, esmâ-yı nebîler’in diğer edebî eserler içinde ayrı başlıklar hâlinde yer alması ve bunların derlenmesinin güçlüğü etkili olmuştur. Çalışmamıza konu olan eser, Celâzâde Mustafa’nın Tercüme-i Me’âricü’n-nübüvve adlı eserinde yer alan farklı başlıklar altındaki esmâ-yı nebîlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu eser, Hz. Peygamber’in başka eserlerde yer alan isimlerle ortak olduğu kadar diğer eserlerde yer almayan isimlerini de içermektedir. Bu isimlerin geçtiği yerlerin varak ve satır numaralarına da çalışmamızda yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Esmâ-yı Nebî, Celâzâde Mustafa, Me’âricü’n-nübüvve.

Abstract

In Turkish literature, the genre of “Names and Attributes of the Prophet” (*Asma an-Nabiyy*)—among the other literally genres that are directly related to Prophet Mohammad—has not unfortunately been studied enough up to the present. In it, being of *Asma an-Nabiyy*s as some part of books and compiling these names from different books was affected. In our studying, *Asma an-Nabiyy* of Celâzâde Mustafa’s “Tercüme-i Me’âricü’n-nübüvve” has been written as more than one title with different chapters of a book not as an independent study. This studying has some joint names of the Prophet, as well as other names not included in other books. Moreover, page and line numbers, places of occurrence of these names are given in the study.

Keywords: *Asma an-Nabiyy*, Celalzade Mustafa, Mearicu’n-nubuvve.

* Dr. Harun Arslan, Yalova Üniversitesi.

Türk edebiyatı pek çok türden müteşekkil bir edebiyattır. Türk edebiyatında yer alan türlerden birisi de esmâ-yı nebîdir. Molla Miskin'in Farsça olarak yazdığı eseri Me'âricü'n-nübüvve'yi tercüme eden Celâlzâde Mustafa'nın eserini doktora tezi olarak çalıştığımız esnada Hz. Peygamber'in isimlerine farklı başlıklar altında müstakil bölümler ayrıldığını gördük. Bu edebî türe katkı sağlaması açısından eserimizdeki bu bilgileri derleyerek siz araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.

Hız. Peygamber'in farklı kaynaklarda bini aşan isminin olduğu belirtilmektedir. Hız. Peygamber'in isimlerinin bir kısmı Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde, kendisinden önce gelen mukaddes kitap ve suhurlarda belirtilmiş, bir kısmı esmâü'l-hüsnâ ve diğer peygamberlerin isimleriyle ortak olmuş ve dini kültür içerisinde ona ait isimler hâline gelmiştir. Bütün bu kaynakların bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle farklı kaynaklardaki "esmâ-yı nebîlerin müstakil makaleler hâlinde ortaya konması kanaatindeyiz. Bu düşünceden hareketle Celâlzâde Mustafa'nın Tercüme-i Me'âricü'n-nübüvve adlı eserinde birkaç yerde müstakil başlıklar hâlindeki isimleri bir araya getirerek bu konuda çalışma yapacak araştırmacıların dikkatine sunmayı istedik.

Hız. Muhammed, İslâm âlemindeki birçok edebî eser ve türe konu olmuş bir peygamberdir. Hız. Peygamber, Türklerin Karahanlılar döneminde müslüman olmasıyla birlikte Türk edebiyatında ortaya konulan eserlerde geniş bir şekilde yer almıştır.

Türk edebiyatında, Hız. Muhammed ile doğrudan ilgili türler şunlardır: na't, siyer, mevlid, mu'cizat-ı nebî/mu'cizat, esmâ-yı nebî, evsâf-ı Nebî, şemâil, hilye, mi'râciyye/mi'râcnâme, regâibiyye, gazavatnâme/gazavât-ı Resûlullah, hicretnâme, şefaatinâme, faziletnâme, kırk hadis/yüz hadis/bin hadis. (Çelebioğlu, 1998: 348-365 ve Uzun, 2005: 457-459)

Hız. Peygamber'in bütün yönleriyle öğrenilmesini ve onun Müslümanlar tarafından canlarından çok sevilmesini ilk defa Kur'an-ı Kerim teşvik etmiştir.¹ Hadisler de İslâm dinini ve Hız. Peygamber'i bilmenin ve sevmenin Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynağıdır. Özellikle, Hız. Ali'den rivayet edilen bir hadiste "Hilyemi gören beni görmüş gibidir. Beni gören insan bana muhabbetle bağlanırsa Allah ona cehennemî haram kılar; o kişi kabir azabından emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez." mealindeki hadis de bu ilginin sebeplerinden birini oluşturmuştur. (Uzun, 1998: 44)

Hız. Muhammed'in isimlerinin önemi ile ilgili doktora tezi olarak çalıştığımız Tercüme-i Me'âricü'n-nübüvve adlı eserde ayrı bir başlık açılmıştır: "**Oİ Hazret-i Sa'âdet-âsarun İsm-i Şerifleriyle Müsemmâ olan Ümmet-i Hidâyet-mertebetün Fezâilidür**" (Arslan, 2013: 322).

Bu bölümde bazı hadis rivayetleri vardır. Bu başlık altındaki kısım günümüz Türkçesiyle şöyledir:

Enes bin Mâlik'den şöyle bir hadis rivâyet edilir: "Kıyâmet günü bütün insanlar işlediği günahlardan dolayı hesabı çekilecektir." İki kul, Allah'ın huzuruna çıkartıldığında Hazret-i Allah şöyle buyurur "Bu iki kulumu cennete koyun." O iki kul şaşkınlıklarından Hazret-i Allah'a sorarlar: "Ey Rabbim! Biz nasıl olur da cennete gireriz, cennete girecek bir

amel işlemedik ki? Bunun sebebi nedir?" derler. Bunun üzerine Hazret-i Hak "İsmi Ahmet ve Muhammed olanları cennete koymayı emrettim." diye cevap verir. Bir başka hadis örneğinde ise Ebû Sa'îd Hudrî'den (r.a.) verilir: "Herhangi bir kimsenin evinde Muhammed, Ahmed, 'Abdullâh isimli birisi varsa, o ev, fakirlik görmesin" Bir başka hadis de, İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir. "Her kim ki oğluna benim ismini verirse, benim dostluğumu kazanır ve hem kendisi hem de oğlı ikisi birlikte benimle cennete girerler." Bir başka hadis-i şerîfde de Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet eder ki "Herhangi bir mümin oğluna Muhammed ismini verirse, her ne zaman ki o çocuğu Muhammed ismiyle çağırırsa, "Yâ Muhammed" diye tamâm 'Arşî taşıyan melekler "Lebbeyk Yâ Veliyyu'llâh" diye cevâb verirler. Ondan sonra "Yâ Veliyyu'llâh! derler. Müjdeler olsun ki sevâbda bizüm ile ortakısın. Ya'nî itaat ve kullukta Hak Taâlâ kıyâmet gününde Arşî taşıyan melekler sevabımı versin(ARSLAN, 2013: 322-323).

Hız. Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'de sadece Rasûl, Nebî, Muhammed gibi isimlerle değil daha birçok farklı isimlerle de hitap edilmiştir(Kırçay, 1997: 7). Dolayısıyla bu hitap şekilleri de esmâ-yı nebî türünün doğmasına temel teşkil etmiştir. Esmâ-yı Nebîlerle ilgili pek fazla çalışma yapılmamıştır. Bu konuda Emine Yeniterzi'nin bir makalesi bulunmaktadır. Emine Yeniterzi makalesinde müstakil olarak yazılmış eser ve risalelerden tespit ettiği esmâ-yı nebîlere(Yeniterzi, 1992: 89)² ek olarak şunlardır: Bâkî/ Me'âlimü'l-yakîn(Tergip, 2010:1093,1109)³, Habîbullâh b. Alî / Esmâ-i Muhammed-i Hayrî'l-Enam (Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., no: 19 Hk 872/3, vrk. 77b-104a.), Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn b. Emîn-Allâh (1131-1202/1719-1788)/ Mir'âtü's-safâ Nuhbeti Esmâ'il-Mustafâ Mısır Milli Ktp. Türkçe Yaz., no: Mecâmi Türkî 22, vrk:123-127 ve aynı eserin başka nüshası Mısır Milli Ktp. Türkçe Yaz. no: Mecâmi Türkî Talat 168), yazarı bilinmeyen / Esmâ'ü'n-nebî Aleyhisselam (Mısır Milli Ktp. Türkçe Yaz., no: 7785 S, vrk 90.), yazarı bilinmeyen/ Terceme-i Esmâ-i Rasulallah (Konya Bölge Yaz. Eserler Ktp., no: 42 Kon 1161., vrk: 2a/44b.), yazarı bilinmeyen/ Esmâ'ü'n-nebî Aleyhisselam (Almanya Milli Ktp. Türkçe Yaz., no: Ms.or.oct.2019, vrk. 143b/144a), yazarı bilinmeyen/ Esmâ'ü'l-enbiyâ (Arnavutluk Devlet Arş. Türkçe Yaz., no: 389, vrk. 34.) (Aytaş ve Yılmaz, 2001: 150), yazarı bilinmeyen/ Esmâ'ü'n-nebî (Millî Ktp. Yaz. Kol., no: 06 Mil Yz A 5020/37, vrk. 487a/491a.), İbrahim Hanif b. Mustafa el-İstanbulî / Risâle-i Esmâ-i Nebî Tercümesi (Necip Paşa Kütüphanesi, no: NP/639-5)

Hız. Peygamber'in isimlerin Tercüme-i Me'âricü'n-nübüvve'deki başlıklara ve sırasına göre tasnifi şöyledir.

² İbrahim Hanîf, ed-Dürretü'l-esmâ Fî Esmâ'n-nebeviyyeti'l-esnâ, (TSMK H.Böl.Nu: 1304, yk.1^b/32^b); Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin, Mir'âtü's-sefâ Fî-Nuhbeti Esmâ'il-Mustafa, (TSMK Y.Y.Böl.Nu: 347; yk. 136^a-140^b); eş-Şeyhü'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harrâfî (el-Mağribî), Şerhü's-sünnetil-Aliyye Fî'l-Esmâ'n-Nebeviyyeti'l-Mustafaviyye, (TSMK E.H.Böl. Nu:441); En'am ve Mecmu'a, (TSMK E.H.Böl. Nu:418, yk. 13^a-13^b); Esmâ'ü'n-Seyyidînâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., (TSMK E.H.Böl. Nu: 1108, yk. 11-12); Esmâü Nebînâ Muhammed, (Süleymâniye Ktp. Mihr-i Şâh, Nu:220, yk.8^a-8^b); Sehâvî Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, el-Kavlü'l-bedî Fî's-Salât Ale'l-Habibi's-Şâfi, (Süleymâniye Ktp., Fatih Nu: 1118, 205+1 yk.

³ Beser içinde "Maksad-ı Sâni: Ol Hazretün Kur'an-ı ezAzîm'de ve Tevrit ve İncil'de ve Zebûr'da ve Sâir Suhuf-ı Semâviyyede ve Ehâdis-i Sahîhada Vaki olan Esmâ-i Şerîfesi Beyânındadır." başlığı altında esmâ-yı Nebî'ler yer almıştır. Ayhan Tergip doktora çalışmasında bu başlık altında geçen isimleri derleyerek Esmâ-yı Şerîfe başlığı altında bu isimlerin dizinini yayımlamıştır.

¹ Âli İmrân 3/31, 32, 132; en-Nisâ 4/13, 59; Âli İmrân 3/31; el-Arâf 7/158, el-Ahzâb 33/6.

Eserde “**Server-i Kāinat’un sallallāhu ‘aleyhi ve sellem Mübārek İsimleri ve Künyeti ve Lakablarının Tafsilidür**”(ARSLAN, 2013: 314). başlığıyla verilen Hz. Peygamber’in isimleri şöyledir:

Bu başlık altında Kur’ān-ı Kerim’den āyetler kaynak gösterilerek ve bazı muteber hadisçilerin⁴ de mutabık olduğu üzere denilip Hz. Peygamber’in doksan dokuz ismi verilmiştir. Bu isimlerin doksan dokuzdan da fazla olduğu belirtilmiştir. Bu isimler sırasıyla şöyledir:

Ebū’l-Kāsım (Bu isim başta künye olarak veriliyor), Muhammed, Mahmūd, Ahmed, Ebū’l-Kāsım, el-Mustafā, el-Müctebā, el-Murtazā, el-Muktedā, el-Muhtār, el-Mufaddal, el-Mu’azzez, el-Muvakkar, el-Mukarreb, el-Mü’eyyed, el-Mu’allem, el-Muhakkim, el-’Ālim, el-Hākım, el-Hātem, es-Sābir, eş-Şākir, ez-zākir, et-Tāhir, el-’Ābid, es-Sācid, eş-Şāhid, el-Mübeşşir, en-Nezır, ed-Dā’ı, es-Sirāc, es-Sāhib, el-Āmir, en-Nāhı, er-Rāzı, el-Kādı, el-Hādı, et-Tālı, el-Kāri, el-Mühtedı, el-Mekfı, el-Musallı, el-Müzekkı, el-Münādı, el-Mübellıg, el-Mübeyyin, el- Mu’allım, el-Müzekkir el-Müzemmil, el-Müddessir, el-Mutahhir, el-Musaddık, el-Mü’min, el-Müsebbih, el-Mürettil, el-Mütebeddil, el-Mütevekkil, el-Müteheccid, el-Müsteiz, el-Müstağfir, el-Müstakım, el-Mürsel, er-Rasūl, en-Nebıyy, el-Habıb, eş-Şehıd, el-’Azız, el-Harıs, er-Ra’uf, er-Rahım, el-Kerım, el-Beşır, el-Emın, el-Leyyin, el-Meb’us, el-Ma’sum, el-Mahfuz, el-Merfū, el-Mansur, el-Mağfur, el-Me’mur, en-Nur, el-Hakk, el-Bürhān, el-Beyyine, el-Hüdā, er-Rahme, en-Nı’me, el-’Abd, el-Fecr, ed-Duhā, ez-Zill, en-Necm, en-Nāzil, eş-Şems, ‘Abdullāh, el-Māhı, el-Māsır, el-’Akıb, Rasūlullāh, es-Sāhib.

Doksan dokuzuncu isimden sonra bu isimlerle devam edilmiştir: “Sāhibü’l-burāk, Sāhibü’t-tāc, Sāhibü’l-mı’rāc, Sāhibü’l-herāve ve’n-na’leyn, Sāhibü’l-hātem ve’l-’alāme, Sāhibü’l-bürhān ve’l-Hac, Sāhibü’l-havz ve’l-mevrūd, Sāhibü’l-makāmi’l-mahmūd, Sāhibü’l-vesıle, Sāhibü’l-fazıle, Sāhibü’d-dereceti’r-refı’a, Sāhibü’ş-şefā’a, Seyyid-i Veled-i Ādem; Seyyidü’l-mürselın, İmāmü’l-müttakın, Kāidu ‘izzü’l-muhaccelın, Habıbullāh, Halıfıullāh, el-’Urvetü’l-vüskā, es-Sıratü’l-müstakım” (Arslan, 2013: 314-318).

1) Eserde “**Ol Hazret-i bā-sa’adetün kütüb-i sābıkada mestür olan esāmı-i şerifesidür**”(ARSLAN, 2013: 318). başlığı altında Hz. Peygamber’den önce gelmiş olan peygamberlere gönderilen Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplarda Hz. Peygamber’in geleceği ve onun isimleriyle isimlerin bulunduğu bilinmektedir.

Eserde aşağıda zikredilen isimlerden sonra şu minvalde bir not yer alır: Bu şerefli isimler her ne kadar bir sıfat özelliği taşısa da kutsal kitap ve sayfalarda bilinen ve bahsi geçen kelimeler olmadığından isim olarak kabul edildi.

Kutsal kitaplarda geçen isimler şöyledir:

Tevrāt’da Mız Mız, İncıl’de Tāb Tāb, Zebūr’da ‘Ākib, ba’zı suhufda Rūhā ba’zısında Fāraklita ba’zısında Himyātā ba’zısında Evlāyā, ba’zısında Uhrāyā, ba’zısında Dahūk

⁴ (Cübeyr bin Muş’im’in ismi doksan sekizinci isim olan el-’Aķıb’den sonra zikredilir)

ba’zısında Meşfuh ba’zısında Ahıd, ba’zısında Me’az Me’az, ba’zısında Muhtār, ba’zısında Rūhu’l-Hak, ba’zısında Mukimü’s-sünne, ba’zısında Mukaddes, ba’zısında Hırzū’l-emın, ba’zısında Kasem, ba’zısında Nebıyyü’l-melāhim, ba’zısında Kattāl. (ARSLAN, 2013: 318)

2) “**Ol Hazret-i Kimyā-menkabetün salavātullāhi ‘aleyhi ve selāmühü Etbāk-ı Semāvātında Mezkür olan Esāmı-yi Latifesidür.**” başlığı altında Hz. Peygamber’in yedi kat gök tabakalarında isimleri verilmiştir:

Dünyā göğünde Müctebā, ikinci gökte Murtazā, üçüncü gökte Müzekkı, dördüncü gökte Münteceb, beşincide Müntahab, altıncıda Mutahhar, yedincide Mukarreb. (ARSLAN, 2013: 319)

3) “**Zemın Tabakalarında olan Esāmı-yi Nāmıyesi sallallāhu ‘aleyhi ve sellem**” başlığıyla Hz. Peygamber’in yer tabakalarında zikredilen isimleri verilmiştir:

İlk tabakada Mu’azzam, ikincide Mübeccel, üçüncüde Muhabbet, dördüncüde Müşerref, beşincide Tāhir, altıncıda Emınullāh, yedincide Nürullāh.(ARSLAN, 2013: 319)

4) “**Envā’-ı Mahlūkātından Her Tāife Arasında Meşhūr olan İsm-i Sa’adet-resmleri sallallahu ‘aleyhi ve sellem**” başlığıyla Hz. Peygamber’in mahlukatın farklı türleri arasındaki en bilinen isimleri verilmiştir:

Eserde Hz. Peygamber’in farklı canlı türleri arasındaki isimleri: Hamele-i Arş arasında Mustafā, büyük melekler arasında Muhtār, rühāniler arasında Mükerrrem, ‘Arş sakında Rasūlullāh, cebhe-i kürsıde Habıbullāh, levh-i mahfuzda Safıyyullāh, Tübā ağacının yapraklarında Safvetullāh, hamd sancağında Hayretullāh, *tebāreke ve ta’ālā* katında ‘Abdullāh, melāike arasında ‘Abdulhamıd, enbiyālar arasında ‘Abdulvehhāb, şeytanlar arasında ‘Abdulkahhār, cin katında ‘Abdurrahım, dağlarda yaşayanlar arasında ‘Abdülhālık, çöllerde yaşayanlar arasında ‘Abdulkādir, denizlerde yaşayanlar arasında ‘Abdulkuddūs, sürüngenler arasında ‘Abdulğıyās, vahşi hayvanlar arasında ‘Abdurrezzāk, yırtıcı hayvanlar arasında ‘Abdullāh, dört ayaklı hayvanlar arasında ‘Abdulmü’min, kuşlar arasında ‘Abdulgaffār. (ARSLAN, 2013: 319)

5) Eserde daha sonra Allah’ın (c.c.) Kur’ān’da kendisiyle birlikte Kur’ān-ı Kerim’i ve Hz. Peygamber’i on sekiz isim ile zikrettiğinden bahseder. O bölümün başlığı şöyledir:

Ol Hazret-i Risālet-menziletün ‘Ulüvv-i Şān-ı Sa’adet-nışānları Hususunda Letāif-i Şerifedür” (ARSLAN, 2013: 319).

Bu on sekiz isim şunlardır: Nür, ‘Azız, Kerım, ‘Azım, Şehıd, Hak, Mübın, Zü’l-’ulā, Hādı, Hākım, zü’r-Rahme, Nezır, Tāhir”, Tayyib, Dā’ı, Kāim, Sādık, el-Ahsen.

Türk edebiyatında Hz. Peygamber’i anlatan edebî türlerden olan esmā-yı nebı hakkında yeterli çalışma bulunmamaktadır. Döneminin meşhur hadis hocalarından Molla Miskın’in yazdığı orjinali Farsça olan bu eserde hem Kur’ān-ı Kerim’deki āyetler hem de diğer peygamberlere inen kitap ya da sahifeler delil gösterilerek Hz. Peygamber’in

isimlerine yer verilmiştir. Ayrıca eserde, Enes Bin Mâlik ve Ebû Sa'îd Hudrî'den nakledildiği belirtilen iki hadise dayanarak, İslâmiyette Hz. Peygamber'in isimlerinin önemi vurgulanmıştır. Birçok manzum ve mensur eserde ayrı başlıklar altında yer alan muhtemel esmâ-yı nebîler hakkında mukayeseli çalışmalar için bizim çalışmamızda bulunan Hz. Peygamber için kullanılan isimlerin araştırmacıların dikkatine sunulması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Harun (2013). “*Celâlzâde Mustafa'nın Tercüme-i Me'âricü'n-nübüvve Adlı Eseri, Metin - Sözlük - Özel Adlar Dizini - Esmâ-yı Latîfe*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYTAŞ, Giyasettin, YILMAZ, Hacı (2001). *Arnavutluk Devlet Arşivleri Osmanlı Yazmalar Kataloğu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, MEB Yayınları: 3116, Araştırma İnceleme Dizisi:37.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2010). “Şemâil”, *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010.
- KIRÇAY, Murat (1997). *Kur'ân'da Hz. Peygamber'imize Yapılan Hitap Şekilleri*, Diploma Çalışması, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi.
- UZUN, Mustafa (1998). “Hilye”, *DİA*, C.18, İstanbul.
- UZUN, Mustafa (2005). “Muhammed/ Türk Edebiyatı”, *DİA*; C.30, İstanbul. www.yazmalar.gov.tr
- YENİTERZİ, Emine (1992). “Divân Şiirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları -Esmâ-i Nebî”, *Kutlu Doğum Haftası II*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:79.